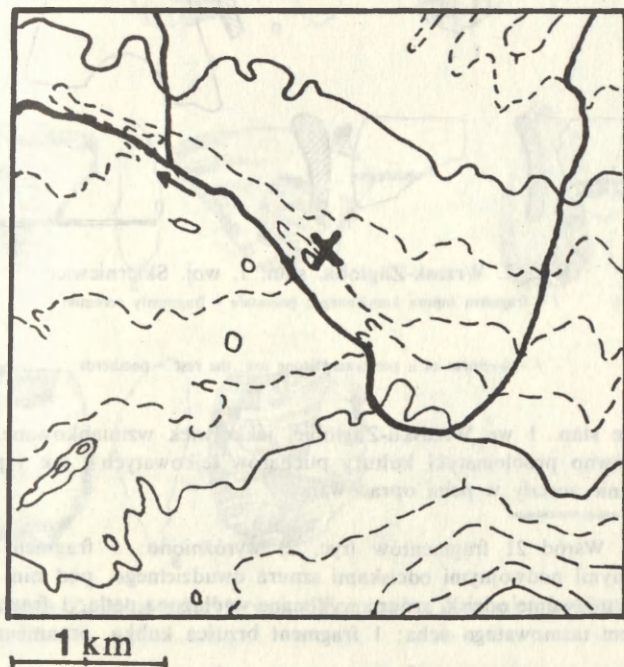

ANDRZEJ PELISIAK

WCZESNOBRĄZOWE MATERIAŁY Z WRZASKU-ZAGŁOBY, STAN. 1, WOJ. SKIERNIEWICE

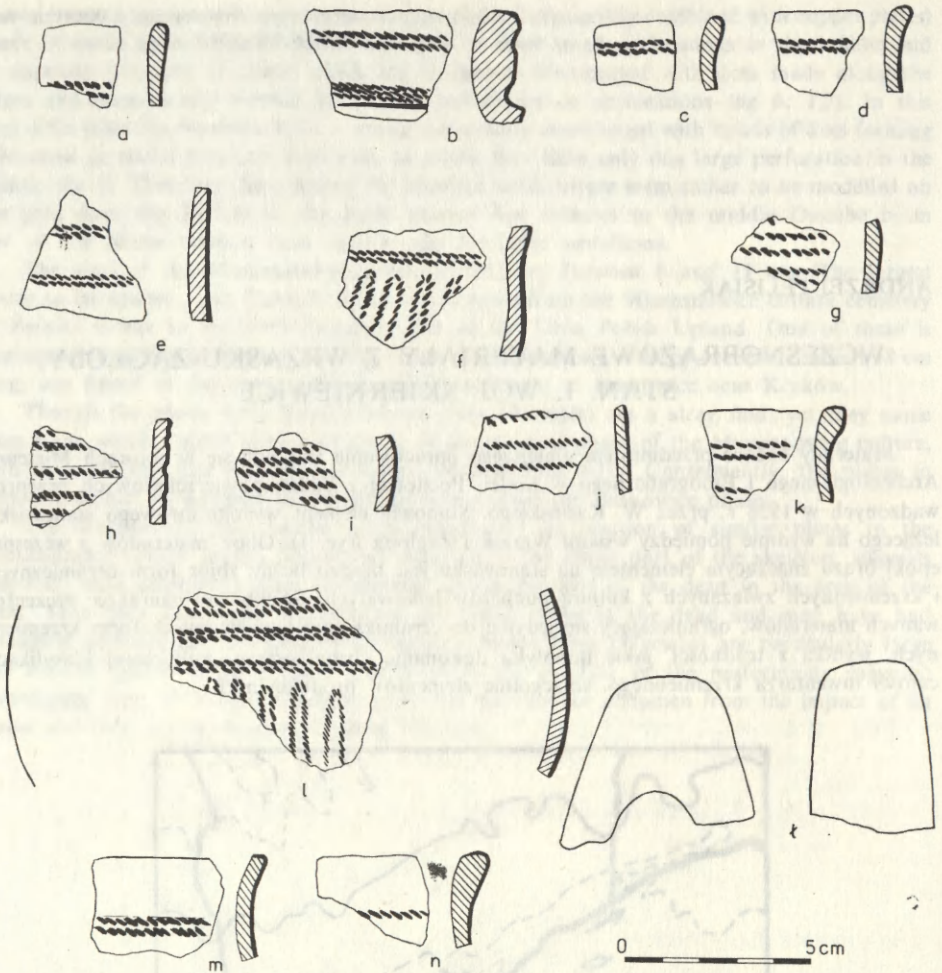
Materiały będące przedmiotem niniejszego opracowania znajdują się w zbiorach Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi. Pochodzą z badań powierzchniowych przeprowadzonych w 1938 r. przez W. Kasińskiego. Stanowią element wielokulturowego stanowiska leżącego na wydmy pomiędzy wsiami Wrzask i Zagłoba (ryc. 1). Obok materiałów z wczesnej epoki brązu znaczącym elementem na stanowisku jest bardzo liczny zbiór form ceramicznych i krzemiennych związanych z kulturą pucharów lejkowatych. Selektynny charakter prezentowanych materiałów, ograniczający się jedynie do ceramiki oraz narzędziowych form krzemiennych, wynika z trudności, jakie napotyka dokonanie chronologiczno-kulturowej klasyfikacji całości inwentarza krzemiennego, szczególnie elementów produkcyjnych.

Ryc. 1. Wrzask-Zagłoba, stan. 1, woj. Skierniewice. Lokalizacja stanowiska

Rys. A. Pelisiak

Location of the site

Ryc. 2. Wrzask-Zagłoba, stan. 1, woj. Skierniewice

l – fragment topora kamiennego; pozostałe – fragmenty ceramiki

Rys. M. Cyrek

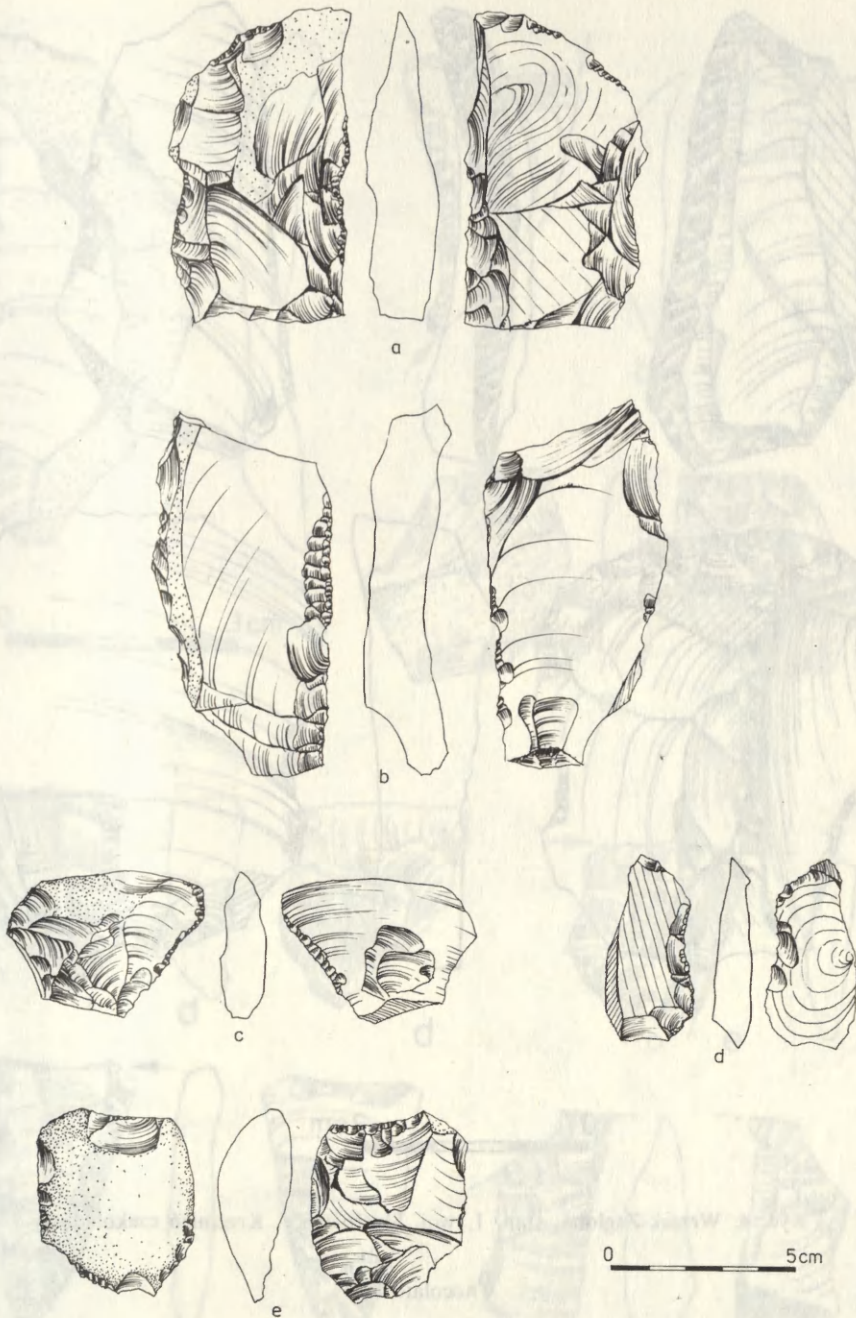
l – fragment of a perforated stone axe; the rest – potsherds

Materiały ze stan. 1 we Wrzasku-Zagłobie, jakkolwiek wzmiankowane w publikacjach dotyczących zarówno problematyki kultury pucharów lejkowatych¹, jak i przełomu neolitu i epoki brązu², nie zostały w pełni opracowane.

Ceramika. Wśród 21 fragmentów (ryc. 2) wyróżniono: 1 fragment brzuśca kubka, zdobiony poziomymi podwójnymi odciskami sznura dwudzielnego, pod nim w układzie pionowym-skośnym podwójne odciski sznura wykonane wydłużoną pętlą; 1 fragment kubka z zachowanym śladem taśmowatego ucha; 1 fragment brzuśca kubka, ornamentowany w górnej

¹ Wiklak H., *Neolit w Polsce Środkowej*, Prac. Mat. Łódź, t. 22: 1975, s. 82, tabl. V: 2, 4, 5, 11.

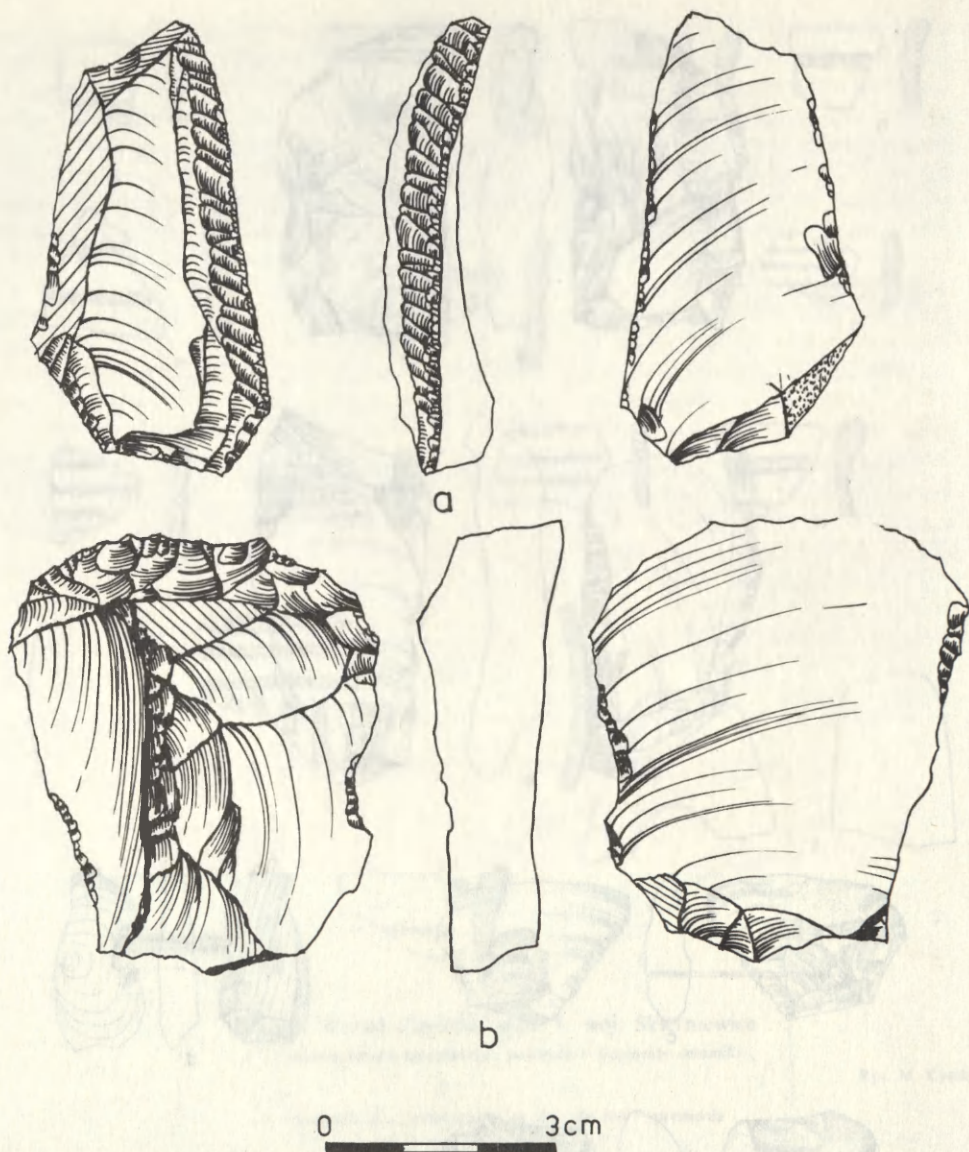
² Wiklak H., *Kultura ceramiki sznurowej w Polsce środkowej*, Mat. SiW, t. 1: 1971, s. 61.

Ryc. 3. Wrzask-Zagłoba, stan. 1, woj. Skierniewice. Krzemień kredowy narzutowy

Rys. M. Cyrek

Cretaceous erratic flint

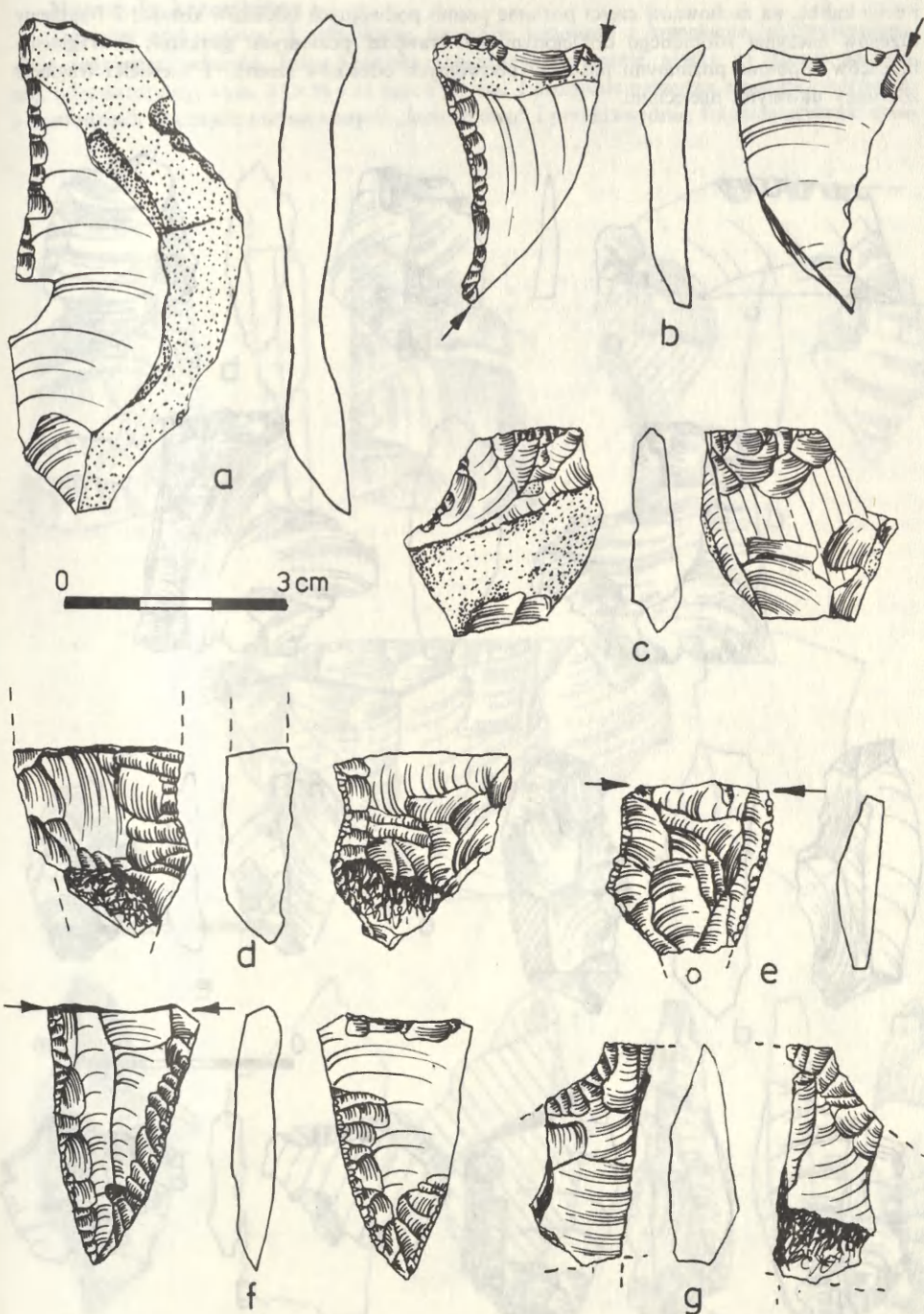

Ryc. 4. Wrzask-Zagłoba, stan. 1, woj. Skierniewice. Krzemień czekoladowy

Rys. M. Cyrek

Chocolate flint

części podwójnymi odciskami sznura, poniżej w układzie pionowym skośnym podwójnymi odciskami sznura wykonanymi pętlą; 2 fragmenty brzegów naczyń grubościennych, zdobione poziomymi pasmami podwójnych odcisków sznura; 6 fragmentów brzegów naczyń cienkościennych, zdobionych poziomymi pasmami podwójnych odcisków sznura; 2 fragmenty brzuśca kubka zdobionego w górnej części trzema poziomymi pasmami sznura wykonane pętlą; 2 fragmenty ucha taśmowatego zdobione podwójnymi odciskami sznura; 1 fragment krawędzi

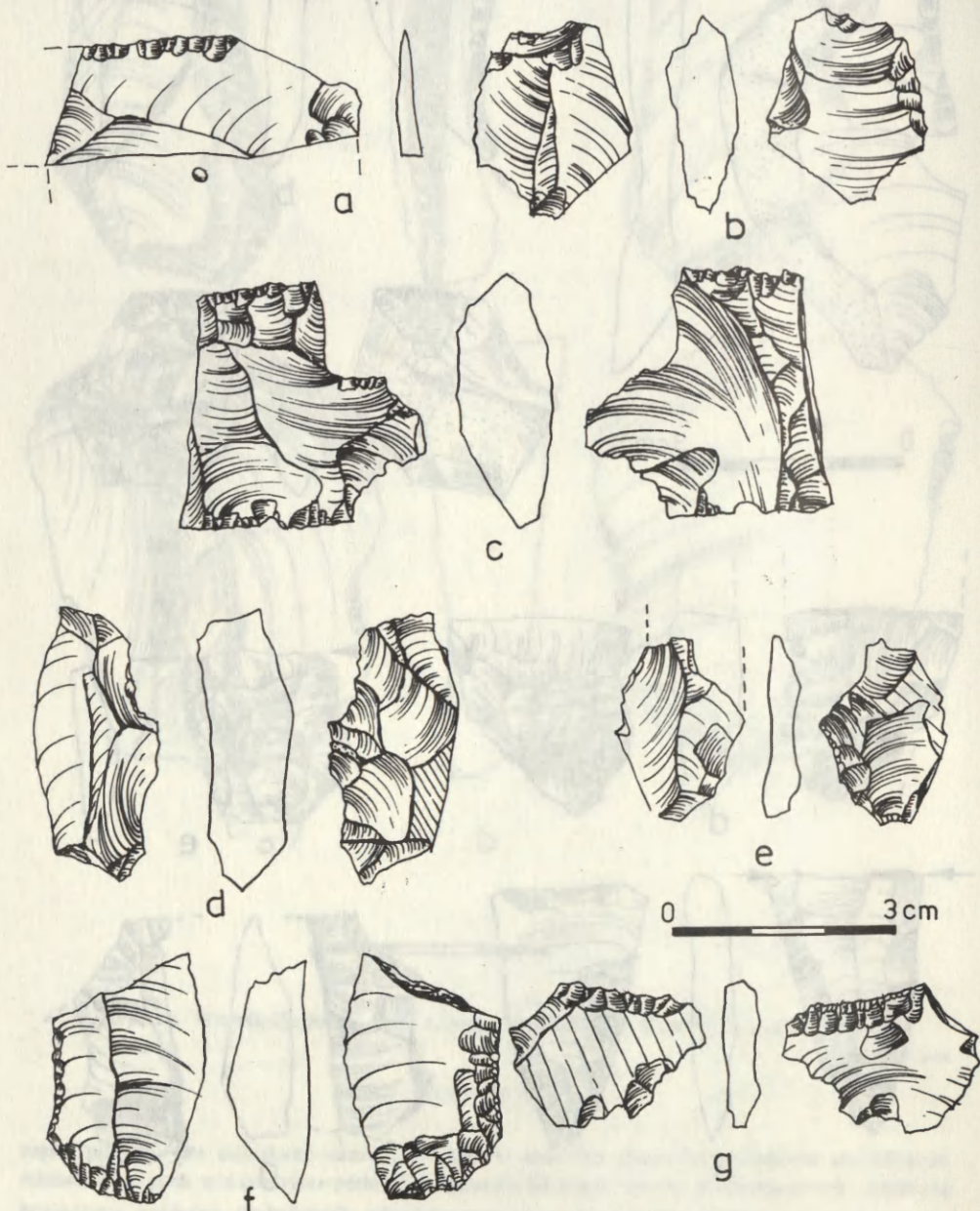
Ryc. 5. Wrzask-Zagłoba, stan. 1, woj. Skierniewice

a, b, d, e – krzemień kredowy narzutowy; c – krzemień czekoladowy; f – krzemień przepalony

a, b, d, e – cretaceous erratic flint; c – chocolate flint; f – burnt flint

Rys. M. Cyrek

i ucha kubka, na zachowanej części poziome pasmo podwójnych odcisków sznura; 2 fragmenty brzegów naczyń zdobionych doklejonymi na krawędzi poziomymi guzkami; 2 fragmenty brzuśców zdobione poziomymi pasmami podwójnych odcisków sznura; 1 niewielki fragment zdobiony ukośnymi nacięciami.

Ryc. 6. Wrzask-Zagłoba, stan. 1, woj. Skierniewice

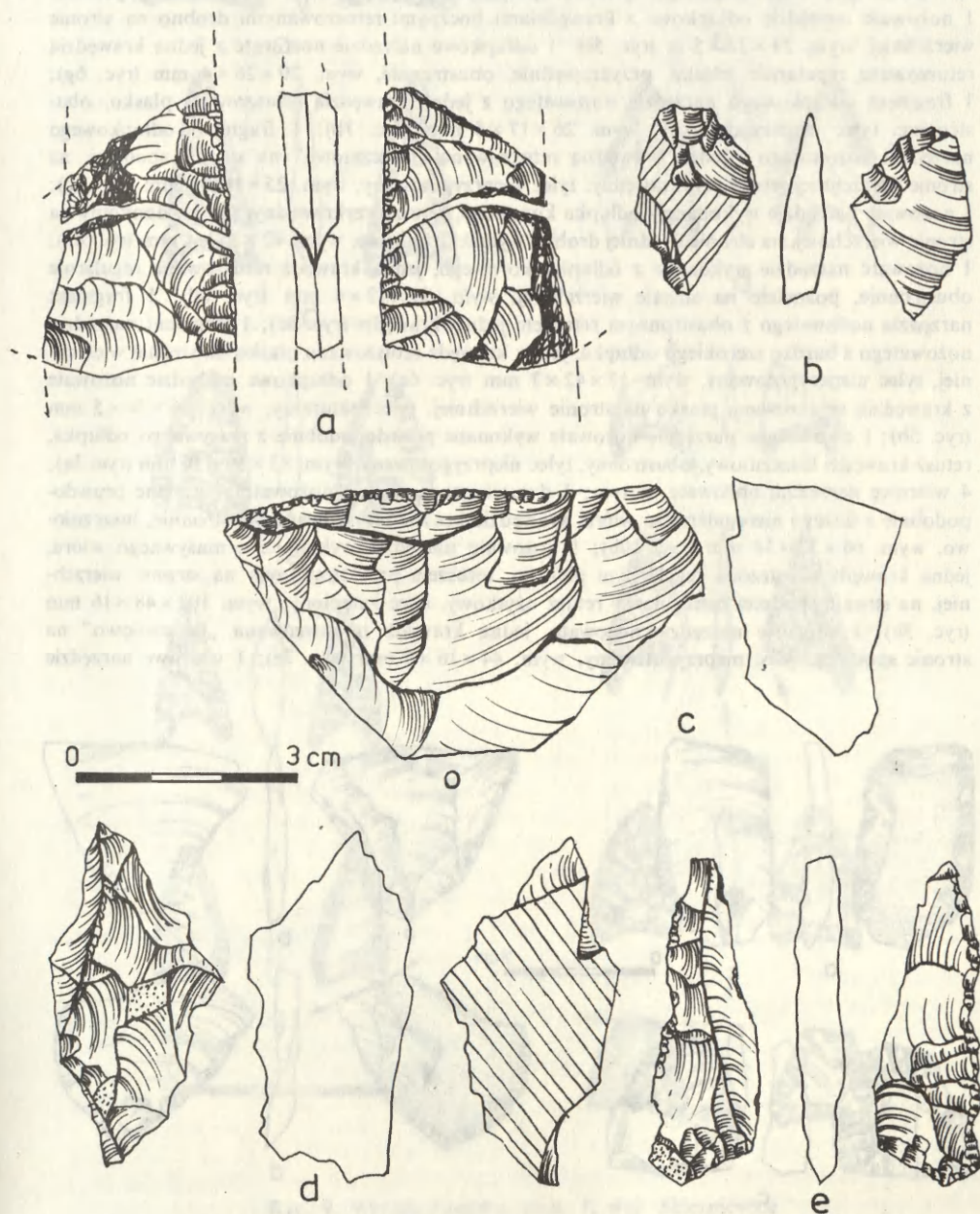
a-e, g - krzemień kredowy narzutowy; f - krzemień przepalony

Rys. M. Cyrek

a-e, g - cretaceous erratic flint; f - burnt flint

Materiały krzemienne

Krzemień czekoladowy: 1 odłupkowe narzędzie nożowe z szerokiego, podtrójkątnego, silnie podgiętego odłupka. Jedna krawędź retuszowana regularnie, płasko na stronie wierzchniej, tyłec naturalny, wym. $31 \times 58 \times 11$ mm (ryc. 4a); 1 nożowe narzędzie z odłupka korowego o krawędziach bocznych retuszowanych „luszczniowo” i przykrawędnie, fragmentarycznie dwu-

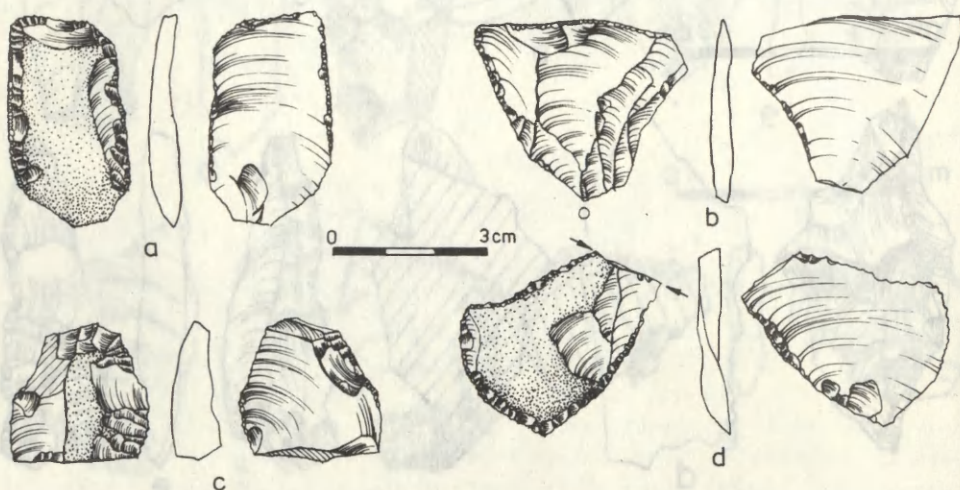
Ryc. 7. Wrzask-Zagłoba, stan. I, woj. Skierniewice

b, d, e – krzemień kredowy narzutowy; a – krzemień przepalony; c – krzemień jurajski północnomalopolski

b, d, e – cretaceous erratic flint; a – burnt flint; Jurassic north Little Poland flint

stronnie, wym. $27 \times 28 \times 5$ mm (ryc. 5c); 1 drapacz z masywnego, silnie podgiętego odlupka z nieregularnie wykonanym drapiskiem i fragmentarycznie retuszowanymi na stronie wierzchniej krawędziami, wym. $58 \times 48 \times 16$ mm. (ryc. 4b).

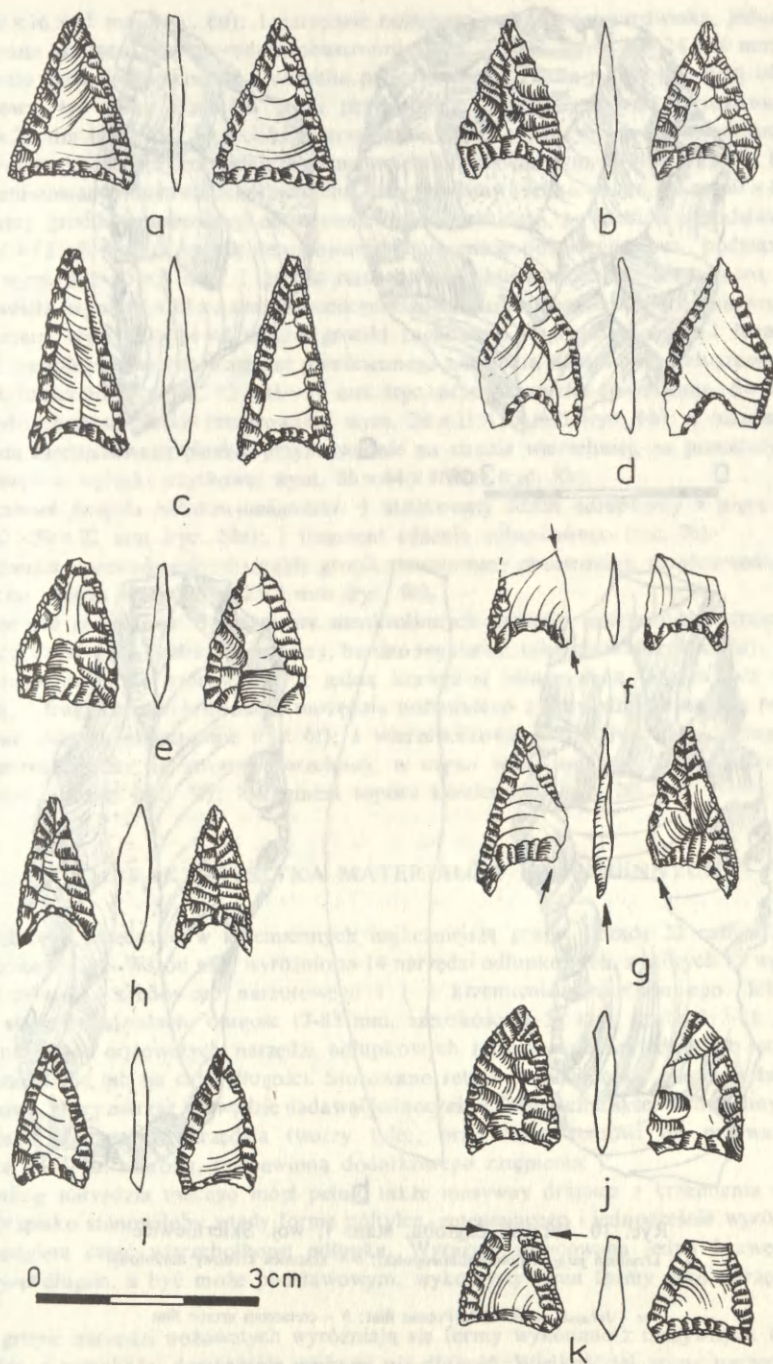
Krzemień kredowy narzutowy: 11 odlupkowych narzędzi nożowatych, w tym: 1 nożowate narzędzie z trójkątnego odlupka, o jednej krawędzi retuszowanej regularnie, płasko, przykrawędnie na stronie spodniej, z tyłec nieprzygotowanym, wym. $39 \times 54 \times 10$ mm (ryc. 3c); 1 nożowate narzędzie odlupkowe z krawędziami bocznymi retuszowanymi drobno na stronie wierzchniej, wym. $24 \times 22 \times 5$ mm (ryc. 5e); 1 odlupkowe narzędzie nożowate z jedną krawędzią retuszowaną regularnie, płasko, przykrawędnie, obustronnie, wym. $20 \times 26 \times 4$ mm (ryc. 6g); 1 fragment odlupkowego narzędzia nożowatego z jedną krawędzią retuszowaną płasko, obustronnie, tyłec nieprzygotowany, wym. $26 \times 17 \times 5$ mm (ryc. 7b); 1 fragment odlupkowego narzędzia nożowatego z jedną krawędzią retuszowaną „łuszczeniowo” na stronie spodniej, na stronie wierzchniej retusz przykrawędny, tyłec nieprzygotowany, wym. $25 \times 16 \times 3$ mm (ryc. 6c); 1 nożowate narzędzie wykonane z odlupka korowego, retusz przykrawędny, płaski, dookołny na stronie wierzchniej, na stronie spodniej drobne wyluski użytkowe, wym. $42 \times 25 \times 4$ mm (ryc. 8a); 1 nożowate narzędzie wykonane z odlupka korowego, jedna krawędź retuszowana regularnie obustronnie, pozostałe na stronie wierzchniej, wym. $29 \times 42 \times 4$ mm (ryc. 8d); 1 fragment narzędzia nożowatego z obustronnym retuszem jednej krawędzi (ryc. 8c); 1 fragment narzędzia nożowatego z bardzo szerokiego odlupka, jedna krawędź retuszowana płasko na stronie wierzchniej, tyłec nieprzygotowany, wym. $17 \times 42 \times 3$ mm (ryc. 6a), 1 odlupkowe narzędzie nożowate z krawędzią retuszowaną płasko na stronie wierzchniej, tyłec naturalny, wym. $26 \times 36 \times 5$ mm (ryc. 5b); 1 dwuścienne narzędzie nożowate wykonane prawdopodobnie z masywnego odlupka, retusz krawędzi łuszczeniowy, obustronny, tyłec nieprzygotowany, wym. $83 \times 50 \times 16$ mm (ryc. 3a); 4 wiórowe narzędzia nożowate, w tym: 1 dwuścienne narzędzie nożowate wykonane prawdopodobnie z dużego nieregularnego wióra, krawędzie boczne retuszowane obustronnie, łuszczeniowo, wym. $60 \times 33 \times 14$ mm (ryc. 10b); 1 nożowate narzędzie wykonane z masywnego wióra, jedna krawędź zastrzona regularnym płaskim, retuszem przykrawędnym na stronie wierzchniej, na stronie spodniej nieregularny retusz użytkowy, tyłec zatępiony, wym. $102 \times 48 \times 16$ mm (ryc. 3b); 1 wiórowe narzędzie nożowate, jedna krawędź zaretuszowana „łuszczeniowo” na stronie spodniej, tyłec nieprzygotowany, wym. $44 \times 16 \times 6$ mm (ryc. 7e); 1 wiórowe narzędzie

Ryc. 8. Wrzask-Zagłoba, stan. 1, woj. Skierniewice. Krzemień kredowy narzutowy

Rys. M. Cyrek

Cretaceous erratic flint

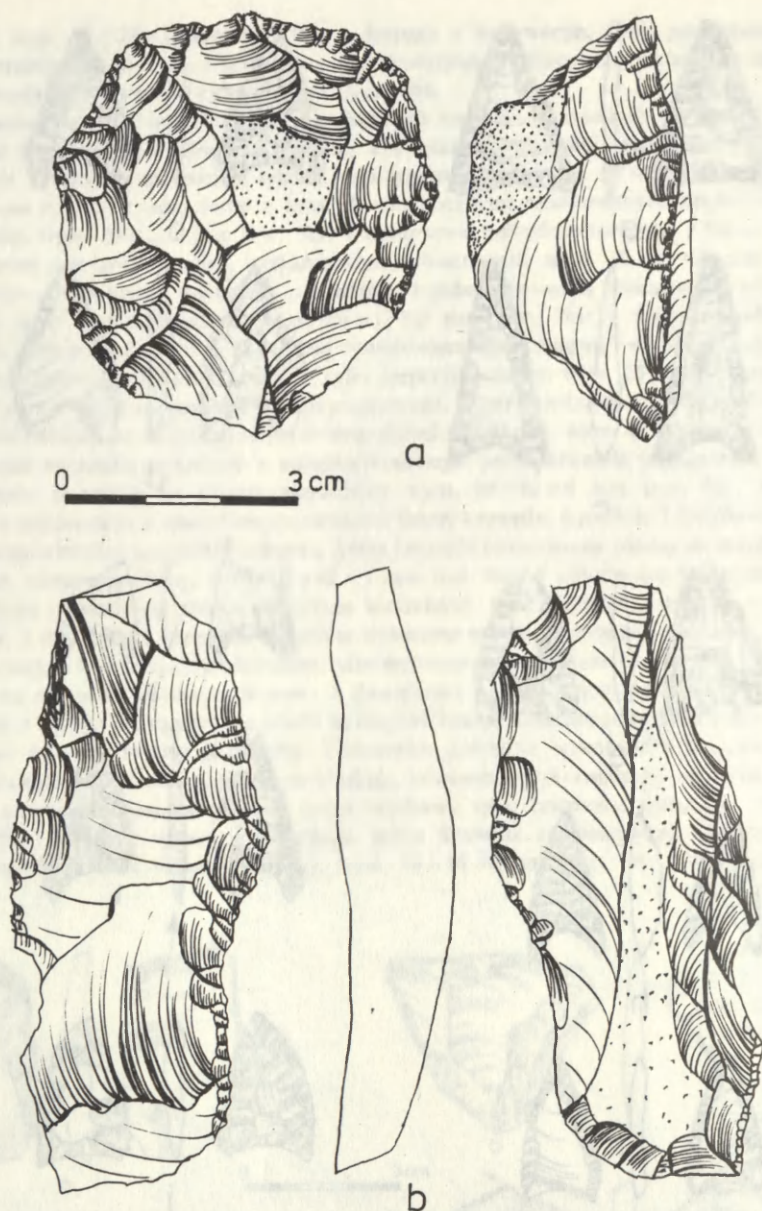

Ryc. 9. Wrzask-Zagłoba, stan. 1, woj. Skierniewice

c – krzemień świciechowski; pozostałe – krzemień kredowy narzutowy

Rys. M. Cyrek

c – Świciechów flint. the rest – cretaceous erratic flint

Ryc. 10. Wrzask-Zagłoba, stan. 1, woj. Skierniewice
a – krzemień jurajski północnomorawski; *b* – krzemień kredowy narzutowy

Rys. M. Cyrek

◊ – Jurassic north Little Poland flint; ! – cretaceous erratic flint

nożowate z jedną krawędzią retuszowaną płasko, przykrawędnie na stronie wierzchniej, tylec korowy, wym. $68 \times 32 \times 5$ mm (ryc. 5a); 1 fragment dwuściennego, rdzeniowego narzędzia nożowatego, krawędzie boczne retuszowane łuszczeniowo na stronie spodniej, na stronie wierzchniej jedna krawędź retuszowana płasko przykrawędnie (ryc. 5d). 1 nożowate narzędzie odłupkowe wykonane prawdopodobnie z surowiaka, jedna krawędź retuszowana obustronnie, łuszczeniowo,

wym. $39 \times 16 \times 11$ mm (ryc. 6d); 1 narzędzie nożowe wykonane z surowiaka, jedna krawędź retuszowana ostrząco, przykrawędnie, obustronnie, tylec „dziki”, wym. $48 \times 24 \times 10$ mm (ryc. 3d); 1 nożowe narzędzie wykonane z okrucza produkcyjnego, retusz jednej krawędzi obustronny, łuszczeniowy, tył dziki, fragment grani przy stronie „dzikiej” drobno retuszowany, wym. $47 \times 28 \times 24$ mm (ryc. 7d); 10 grocików strzał (ryc. 9 poza c), w tym: 1 z krawędziami retuszowanymi obustronnie, przykrawędnie i mocno wciętą podstawą, wym. $29 \times 24 \times 2$ mm, 1 trójkątny grocik retuszowany obustronnie, powierzchniowo z podstawą lekko wciętą, wym. $30 \times 18 \times 2$ mm, 1 trójkątny grocik retuszowany obustronnie prawie na całej powierzchni, podstawa prosta, wym. $21 \times 15 \times 2$ mm, 1 grocik retuszowany obustronnie powierzchniowo, podstawa mocno wcięta, wym. $23 \times 15 \times 3$ mm, 1 grocik retuszowany obustronnie powierzchniowo, podstawa mocno wcięta, wym. $19 \times 12 \times 3$ mm, 1 grocik retuszowany obustronnie powierzchniowo, podstawa lekko wcięta, wym. $20 \times 14 \times 2$ mm, 4 grociki zachowane fragmentarycznie; 1 łuszczeń dwustronny, dwubiegunowy lub fragment dwuściennego narzędzia nożowego retuszowanego obustronnie, łuszczeniowo, wym. $32 \times 33 \times 11$ mm (ryc. 6c); 1 łuszczeń dwustronny, dwubiegunowy z krawędzią boczną płasko retuszowaną, wym. $28 \times 21 \times 10$ mm (ryc. 6b); 1 łuszczeń z jedną krawędzią zaretuszowaną płasko, przykrawędnie na stronie wierzchniej, na pozostałych krawędziach drobne wyluski użytkowe, wym. $36 \times 44 \times 4$ mm (ryc. 8b).

Krzemień jurajski północnoaiopolski: 1 stożkowy rdzeń odlupkowy z piętą dookólną, wym. $52 \times 50 \times 22$ mm (ryc. 10a); 1 fragment rdzenia odlupkowego (ryc. 7c).

Krzemień świeciechowski: 1 smukły grocik retuszowany obustronnie, przykrawędnie, podstawa mocno wcięta, wym. $28 \times 12 \times 2$ mm (ryc. 9c).

Krzemień przepalony: 3 fragmenty nieokreślonych narzędzi nożowych, retusz krawędzi pracującej obustronny, płaski i półstromy, bardzo regularny, tylec naturalne (ryc. 7a); 1 fragment nożowego narzędzia wiórowatego z jedną krawędzią retuszowaną łuszczeniowo na stronie spodniej; 1 fragment nieokreślonego narzędzia nożowego z krawędzią pracującą retuszowaną regularnie, płasko, obustronnie (ryc. 6f); 1 wierzchołkowa i środkowa część dużego grocika, retusz przykrawędny na stronie wierzchniej, w części wierzchołkowej także powierzchniowy na stronie spodniej (ryc. 5f); 1 fragment topora kamiennego (ryc. 2l).

CHARAKTERYSTYKA MATERIAŁÓW KRZEMIENNYCH

W zbiorze przedmiotów krzemiennych najliczniejszą grupę, liczącą 22 zabytki, stanowią narzędzia nożowe. Wśród nich wyróżniono 14 narzędzi odlupkowych, z których 13 wykonanych jest z krzemienia kredowego narzutowego i 1 z krzemienia czekoladowego. Ich wielkość zawiera się w przedziałach: długość 17-83 mm, szerokość 16-58 mm, grubość 3-18 mm. Krawędzie pracujące nożowych narzędzi odlupkowych retuszowane są jedno lub obustronnie, fragmentarycznie lub na całej długości. Stosowano retusz przykrawędny płaski, a także retusz łuszczeniowy, który ostrząc krawędzie nadawał jednocześnie formie charakter dwuścienny. Krawędź przeciwległa do ostrza narzędzia tworzy tylec, przy czym stanowi on przeważnie część piętkową odlupka, szeroką, pozbawioną dodatkowego zatępienia.

Funkcję narzędzia tnącego mógł pełnić także masywny drapacz z krzemienia czekoladowego. Drapisko stanowiłoby wtedy formę półtylca, zatępiającego i jednocześnie wyrównującego silnie podgiętą część wierzchołkową odlupka. Wyraźnie spracowana jedna krawędź boczna świadczy o długim, a być może podstawowym, wykorzystywaniu formy jako narzędzia nożowego.

W grupie narzędzi nożowych wyróżniają się formy wykonane z masywnych wiórów lub odlupków, o szerokości dwukrotnie większej niż długość. Wielkość tej grupy narzędzi zamyka się w przedziałach: dł. 44-102 mm, szer. 16-48 mm, grub. 5-16 mm. Wśród pięciu wyróżnionych okazów dwa są retuszowane przykrawędnie na stronie wierzchniej. Tylec w jednym przypadku jest korowy, w drugim zatępiony. Trzy pozostałe narzędzia mają krawędzie boczne retuszowane łuszczeniowo, dwa na stronie spodniej, jedno obustronnie. Egzemplarz retuszowany obustronnie jest typowym narzędziem dwuściennym. Wiórowe narzędzia nożowe, w zakresie przycoto-

wania krawędzi pracujących oraz sposobu potraktowania tyłca prezentują podobne tendencje, jak nożowate narzędzia odłupkowe.

Formą charakterystyczną jest rdzeniowe, dwuścienne narzędzie nożowate z obustronnie, łuszczeniowo i przykrawędnie zaretuszowanymi krawędziami pracującymi.

Przykładem dość dowolnego traktowania surowca krzemienego w zakresie doboru pół-fabrykatów w produkcji narzędzi, przejawiającego się w wykorzystywaniu praktycznie każdej dogodnej bryły są narzędzia wykonane z surowiaków i okruchów. W inwentarzu z Wrzasku-Zagłoby, stan. 1, z surowiaków wykonane zostały dwa narzędzia nożowate. Jedno ma krawędź pracującą retuszowaną obustronnie przykrawędnie, drugie — obustronnie łuszczeniowo. Narzędzie wykonane z okrucha produkcyjnego ma krawędź pracującą retuszowaną obustronnie łuszczeniowo. Sposób przygotowania krawędzi nadaje narzędziom charakter dwuścienny.

Drugą pod względem liczby grupą przedmiotów krzemienych są grociki. Prezentują trzy podstawowe grupy typologiczne. Pierwszą stanowią formy trójkątne z prostymi krawędziami bocznymi i lekko wciętą podstawą. Są na ogół retuszowane obustronnie powierzchniowo lub obustronnie przykrawędnie. Grupa druga obejmuje okazy „sercowate” z wypukłymi krawędziami bocznymi, mocno wciętymi podstawami i lekko zbieżnymi skrzydełkami. Retuszowane są powierzchniowo obustronnie lub obustronnie przykrawędnie. W grupie trzeciej mieszczą się okazy smukłe, wydłużone, z prostymi krawędziami i podstawami lekko wciętymi, retuszowane obustronnie przykrawędnie.

Ewenelement stanowi fragment dużego grocika z krawędziami retuszowanymi na stronie wierzchniej, w części wierzchołkowej powierzchniowo na stronie spodniej. Jego wielkość, kształt i być może surowiec, z którego został wykonany (krzemień kredowy wołyński?), sugerują jego południowo-wschodnie pochodzenie.

CHARAKTERYSTYKA CHRONOLOGICZNO-KULTUROWA

Zbiór charakterystycznych form krzemienych zarówno pod względem typologicznym, jak i cech technologicznych, znajduje bliskie odpowiedniki na stanowiskach z wczesnej epoki brązu przede wszystkim w północnej Małopolsce, m. in. w Pradłach, stan 1³, oraz w Bonowicach, stan. 1, w kompleksie wydymowym nr 6 i w skupieniu nr 3 z kompleksu wydymowego nr 4⁴. Podstawą datowania są jednak fragmenty ceramiki. Jakkolwiek w większości przypadków nie dają możliwości odtworzenia formy naczyń, charakterystyczna ornamentyka, składająca się z podwójnych i wielokrotnych pasm odcisków sznura wskazuje jednoznacznie na związek zbioru z wczesnobrązowym przykarpackim kręgiem kulturowym, umiejscawiając go w wydzielonej przez J. Machnika strefie B kultury Chłopice-Veselé⁵.

Muzeum Archeologiczne i Etnograficzne
w Łodzi

³ Pelisiak A., *Materialy z Pradel, stan 1, woj. częstochowskie* (w druku); Kopacz J., Pelisiak A., *Rejon produkcyjno-osadniczy nad rzeką Krztynią, woj. częstochowskie*, Spraw. Arch., t. 38: 1986, s. 191-201.

⁴ Pelisiak A., *Neolityczne i wczesnobrązowe materiały z Bonowic, stan. 1, woj. częstochowskie* (w druku).

⁵ Machnik J., *Die Verbreitung und Chronologie der Chlopice-Veselé-Kultur*, Slov. Arch., t. 29: 1981, z. 2, s. 298, Abb. 1.

ANDRZEJ PELISIAK

EARLY BRONZE AGE MATERIALS FROM WRZASK-ZAGŁOBA, SITE 1, SKIERNIEWICE PROVINCE

The Early Bronze Age materials, discussed in this paper, came from a multi-culture site located on a dune between the villages of Wrzask and Zagłoba. They were found during a surface survey carried out by W. Kasiński in 1938. The following kinds of flint are represented: cretaceous erratic, Jurassic north Little Poland, Świeciechów, chocolate and probably cretaceous Volhynian. Knives made of flakes, blades, cores and unworked pieces form the basic group of tools. Working edges have a flat, frequently bifacial retouch. Attention is drawn by a numerous group (11 specimens) of arrowheads with an edge or surface retouch. Flint artifacts were accompanied by pottery, usually ornamented with cord impressions forming multiple bands. Both flint artifacts and pottery show technico-typological characteristics typical of the Early Bronze Age inventories. Thus the collection in question can be assigned to the Chłopice-Veselé culture, zone B, distinguished by J. Machnik.

LOKALIZACJA

Rodzaj i liczba znalezisk jest wieloletnim problemem. Po raz pierwszy w 1938 r. W. Kasiński odkrył w tym miejscu liczne przedmioty z brązu i kamienia. W 1952 r. J. Machnik opublikował wyniki swoich badań i przypisał je do kultury Chłopice-Veselé. W 1953 r. J. Machnik opublikował wyniki swoich badań i przypisał je do kultury Chłopice-Veselé. W 1953 r. J. Machnik opublikował wyniki swoich badań i przypisał je do kultury Chłopice-Veselé.

W 1953 r. J. Machnik opublikował wyniki swoich badań i przypisał je do kultury Chłopice-Veselé. W 1953 r. J. Machnik opublikował wyniki swoich badań i przypisał je do kultury Chłopice-Veselé. W 1953 r. J. Machnik opublikował wyniki swoich badań i przypisał je do kultury Chłopice-Veselé.

ROZPOZNANIE ARCHEOLOGICZNE

W 1953 r. J. Machnik opublikował wyniki swoich badań i przypisał je do kultury Chłopice-Veselé. W 1953 r. J. Machnik opublikował wyniki swoich badań i przypisał je do kultury Chłopice-Veselé. W 1953 r. J. Machnik opublikował wyniki swoich badań i przypisał je do kultury Chłopice-Veselé.

Kasiński W., *Prace Instytutu Archeologii i Etnologii Uniwersytetu Warszawskiego*, t. 1, 1938, s. 25.

Machnik J., *Prace Instytutu Archeologii i Etnologii Uniwersytetu Warszawskiego*, t. 1, 1952, s. 31.

Chłopice-Veselé, W. *Prace Instytutu Archeologii i Etnologii Uniwersytetu Warszawskiego*, t. 1, 1953, s. 97.

W tym celu należy przede wszystkim zwrócić uwagę na wyznaczenie właściwych parametrów i warunków badania.

WYKONANIE I WYNIKI BADAŃ

W ramach niniejszych badań wykonano szereg pomiarów, które pozwoliły na wyznaczenie wartości liczbowych dla poszczególnych parametrów. Wyniki te przedstawiono w tabeli 1. Jak widać, wartości te są dość wysokie i świadczą o silnym wpływie badanych czynników na procesy badane.

W celu sprawdzenia poprawności pomiarów wykonano również badania kontrolne, które potwierdziły poprawność wyników.

CHARAKTERYSTYKA CHEMICZNA WYKONANYCH

Charakterystyka chemiczna wykonanych została przeprowadzona za pomocą metod standardowych. Wyniki badań wykazały, że substancje te zawierają w sobie pewne ilości pierwiastków, które są charakterystyczne dla badanych substancji.

Wyniki badań przedstawiono w tabeli 2.

Paluszak A., Materiały z Prace, tom 1, wyd. Uniwersytetu Śląskiego, Katowice, 1966, s. 191-201.
Paluszak A., Rozprawy naukowe, tom 1, wyd. Uniwersytetu Śląskiego, Katowice, 1966, s. 191-201.
Paluszak A., Sprawozdanie z badań, tom 1, wyd. Uniwersytetu Śląskiego, Katowice, 1966, s. 191-201.
Machalski J., Ode do... Katowice, 1966, s. 191-201.